

רגילים ישראל כל השנה בתפלות תחנונים ובקשות על ענינים שונים. אבל בימים אלו נפגשים את כסונ מיוחד של תפלה: "הושענות". ונבאר ענין נוסח של בקשות בלשון הושענות בימים אלו ידוע ומפורסם הוא בישראל שישנן שתי חתימות בשנה: חתימה אחת דיום כפור שהיא נזכרת להדיא בגמרא, וחתימה שניה, שאף שאין היא נזכרת בגמרא, (אלא במקורות אחרים), ידועה היא גם כן בין המוני ישראל. והיא החתימה דהושענא רבה. עלינו לבאר את ההבדל בין שתי חתימות הללו, שבודאי מתיחסות לשני תחומים שונים.

בשעת שמחת בית השואבה היה הלל אומר: אם אני כאן הכל כאן. פירש רש"י שהיה מדבר בשמו של הקב"ה בגוף ראשון. מכל מקום צריך להבין למה דוקא בשמחת בית השואבה, ולא בזמנים אחרים. היה הלל מדבר בגוף זה.

ותבאר לנו שהרע הזה שנתערב בגופו של אדם הוא תוצאה מהחטא דאדם הראשון. ובלשון חז"ל בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא. ומידשו חכמי האמת כי זוהי תחלת התערבותו של הרע בטוב, ושלפני החטא היה הרע עומד בפני עצמו מחוץ למציאותו של אדם, והיה פועל סתם. כמשל הכלב המנבח. הרע שנכנס ותערב בתוך גופו של אדם, הרי הוא מהות אחרת מאותו רע שהיה נמצא בטבע לפני החטא. "כשלוף האדם בראשית הווייתו. גרם לו לכח הרע להכנס לתוך חיי ממש. ולהתערב בשרשי נפשו. ולא כן היה מהותו של אדם סמוך ליצירתו".

כאן מתחלקות הן שתי החתימות. החתימה דיום כפור היא החתימה לגבי אותו שטח של בחירה, של קיום הרע כפי שנתהוה לאחר חטא אדם הראשון. ואילו החתימה דהושענא רבה היא החתימה לגבי אותו שטח של בחירה, שהוא לאחר ביטול התערובת והרע עומד בחוץ. ואופן העבודה שלנו מתחלק בהתאם לשני סוגים אלו: עבודת ביטול התערובת דיום כפור מתקיימת היא דרך חמשה עיניים, למרק ולטהר את האדם מתערובות. ועבודת ביטול הרע העומד מבחוץ מתקיימת דרך מצות שמחת מצות סוכה, ארבעה מינים, נענועים לטהר את הרוחות. עבודה זו נעשית בחג הסוכות, ומביאה לחתימת הושענא רבה, כשם שישנם עשרת ימי תשובה לפני חתימת יום כפור.

יא. מעתה נבוא לנטח "הושענא רבה". המלה "הושענא" מורכבת משתי מלים נפרדות: "הושע" רנא - ונתאחדו בתיבה אחת. אין נא אלא לשון בקשה. והנה יש שמבקש מאחד דבר הנגזר לו בגימה של "כיון שאני חסר דבר זה, תעשה טובה למלאות חסרוני". אבל יש סוג בקשה אחר שבגוי בעיקרו על תביעה: "תעשה בשבילי, בשביל היחס המיוחד שיש לך אתי". בימים שלאחר שנדחו לחוץ התערובות, פונים אנו להקב"ה בלשון בקשה של "עשה לי". הטרימי צורה זו של בקשה מתקיימת בלשון "נא שאינה אלא קיצור מלשון "נא" - אני. עשה לי טובה. והבקשה בלשון הושענא מיוחדת, אם כן, לזמן שכבר נתבטלו תערובות גנים, ורק אני, כמו שנוצרת, עומד לפיך. אני והו הושיעה נא, הושע נא.

מעתה חוזרים אנו ללשונו של הלל הזקן בשמחת בית השואבה - "אם אני כאן הכל כאן", שמדבר בלשון הקב"ה. והיינו משום שהשמחה היתירה של שמחת בית השואבה היא כוח שהיא מתיחסת לאדם לאחר שכבר נתברר, ונדחו מסעו התערובות, ומעתה, האדם הוא האדם שלפני החטא, האדם כפי שבא אותו יוצרו. אדם כזה הוא קרוב יותר לדבר בלשון המשלח: "ווייל איך בין דאך דאס וואס דו האסט געמאכט". (כי אני הוא קנה שיצרת). אין כאן שינוי, הנה אמרו "כיצד מרקדים לפני הכלה, כלה נאה וחסודה", פתח בריקוד וסיים באמירת שבחים. ורש"י פירש מפני שבשעת ריקוד היו משבחים. ואכתי הדברים טעונים ביאור. אלא שהפירוש הוא שענין הריקוד הוא הוא ענין השבח.

עכשיו נבאר את הנקודה הפנימית של התענוג שהנפש מתענגת על הריקוד. כי הנה משלשת הכוחות שאין בהן ממש, שהם קול מראה וריח - הקול הוא האין-בו-ממש הכי-גדול. והראיה שמציט ברכות הנהנין על מראות וריחות ולא מציט על קולות, והייט משום שאין בקול עיקר כלל. והנה מכל כוחות הגוף, הכוח הכי נמוך הוא כוח-התנועה, שכן מציט את כח-התנועה אפילו בדומם. ונמצא דבריקוד, אשר ענינו הוא התאמת כח-התנועה והכנעתה לכח-הקול, מתגלה על ידי הכנעה זו את הריוח שהעליון מרויח על ידי זה שהתחתון משתייך אליו.

היום, במצבנו אנו, עלינו לדעת שבפעול ממש "שטעלט זיך אויס א ציור" (מצטיירת) מאותה עבודה של שיבה אל אחוזתו בעבודת הקפות, שכל ימי החג מקיפים ישראל את הבימה. שהרי צורתו של מעגל היא לחזור לנקודת ההתחלה; סגירת המעגל הוא כשהסוף נפגש עם ההתחלה. והוא המקום להקפות בסוכות, לאחד ראש השנה ויום כפור במחזור של ימים טראים. כריאת אדם בראש השנה, סילוק עונות ביום כפור, ושמחת חזרתו בהקפות דסוכות.

וזאת הברכה אשר בך משה איש האלקים את בני ישראל לפני מותו: (דברים ל"ג א')

המילה הראשונה של פרשה זו מתחילה באות ו', שהינה אות מחברת. העובדה שהפרשה מתחילה באות זו מבטאת על פי כללי הדקדוק שהפסוק הינו המשך של קטע אחר. חז"ל במדרש תנאים לומדים מכאן שפרשה זו הינה המשך של הברכות שנתן יעקב אבינו ע"ה לבניו לפני מותו.

השאלה העולה מאליה היא מדוע היה צריך משה רבנו להמשיך את ברכתו של יעקב אבינו, ובאיזו בחינה הם משלימות את הברכות הראשונות.

על מנת לענות על שאלות אלו עלינו ראשית להבין היטב את מהות המושג ברכה. ההבנה הרווחת של המילה ברכה היא שהיא מבטאת שבה, וכאשר אנו מברכים את ה' פירוש הדבר הוא שאנו משבחים אותו. אמנם רבי חיים מוולוז'ין מביא בספרו "נפש החיים" את דברי הרשב"א המסביר שהמילה ברכה נגזרת מהמילה בריכה, כלומר - מקווה מים. כאשר אנו מברכים את הקב"ה אנו מבטאים את העובדה שהוא מקור של כל הטוב המושפע על עולמינו, כשם שהבריכה כונסת את כל המים שזורמים אחר כך בתעלות המשקות את השדה. המילים "ברוך אתה ה'" פירושים אפוא "מקור הברכה".

כאשר מישהו מעניק ברכה לאדם אחר פירוש הדבר הוא שהוא עוזר לו לחשוף ולמשש את הפוטנציאל הטמון בו ובכך להיות כלי קיבול ראוי לשפע שהקב"ה מעוניין להביא עליו. הברכה מגלה את מקומו היחודי של האדם ואת החלק המיוחד שיש לו בהגשמת התכנית הגדולה של בורא העולם.

אנחנו יכולים לראות ביטוי לרעיון זה בנוסח של ברכת החדוש, כאשר אנו מבקשים מהשי"ת "חיים שימלא ה' משאלות לבנו לטובה". מה באה המילה "לטובה" להדגיש? מדוע אין אנו מבקשים מה' שימלא את משאלות לבנו הטובות?

ביאור הנוסח הוא שלכל אדם יש כבר חלק מוכן לקבלת השפע מבורא העולם, אלא שבדרך כלל אותו החלק נסתר ממנו ולכן הוא גם איננו יודע להשתמש בו כראוי. אנו איננו יכולים להסתפק בכך שהקב"ה ימלא משאלות לבנו הידועות לנו, שכן יתכן ומשאלות אלו אינם עולות בקנה אחד עם היעוד האמתי שלנו - וממילא אינם מהוות את הכלי הראוי לקבלת הברכה. רק הקב"ה לבדו ידוע כיצד לנתב את משאלות לבנו לטובה, כך שהם באמת יגשימו ויוציאו

באופן כללי, אצל כלל ישראל שורשו של הטבע הפנימי הזה מגיע מהאבות הקדושים; הם אלו שסללו לנו את הדרך ורכשו את היסודות עליהם אנו יכולים לבנות את עבודת השם המלאה שלנו.

רבי חיים מוולוז'ין עומד בפירושו "רוח חיים" לפרקי אבות על השוני שבין האופן בו אברהם אבינו מוזכר בשתי מקומות במסכת אבות; כאשר המשנה מתארת את עשרת הדורות שבין נח לאברהם היא מזכירה את שמו של אברהם ללא תואר נוסף, אמנם כאשר היא מדברת על עשרת הניסיונות שניסה הקב"ה את אברהם היא מצרפת את התואר "אבינו" לשמו.

כפי שר' חיים מסביר, המשנה באה ללמוד אותנו שרק על ידי עשרת הניסיונות שנתנסה אברהם הוא נעשה ל"אבינו", כיוון שעל ידם הוא רכש את אותם המעלות שעברו לאחר מכן בירושה לצאצאיו ושעליהם אנו מבססים את עבודתנו; כך למשל, העובדה שיהודים יכלו במהלך הדורות להשתוקק ולסכן את חייהם בשביל ארץ ישראל טמונה בניסיון "לך לך מארצך" שניסה הקב"ה את אברהם.

כאשר בא יעקב אבינו לברך את בניו הוא לקח את הברכות של אברהם אבינו צעד אחד קדימה, וחשף את הכח האישי והמיוחד בעבודת השם שיש לכל שבט ושבט. לכל שבט ישנם תכונות שונות שמהם נגזרת הצורה שבה הוא צריך לעבוד את ה', ועל ידי עבודה זו הוא זוכה לשפע מהקב"ה.

אמנם כל זה היה נכון קודם מתן תורה. הברית עם הקב"ה חוסיפה מימד חדש לעבודת השם של עם ישראל שעד אז לא יצא אל הפועל; הקשר לתורה. כמו בברכות שהעניק יעקב לשבטים, גם משה בא לחשוף את הנקודה היחודית בעבודת השם של כל שבט ושבט, אמנם כעת נקודה זאת אינה מבוססת רק על ירושת האבות, אלא גם על החלק הפרטי שבו זכה כל אחד מהשבטים במעמד הר סיני.

נהוג שכאשר שמתחילים שלב חדש בחיים כמו למשל נישואין או חתונה משמעותית אחרת בחיים פונים אל ההורים ואל הרבנים על מנת לקבל נוחם ברכות. אותו הדבר היה נכון גם אצל עם ישראל לפני הסתלקותו של יעקב וקודם הכניסה לארץ. יעקב אבינו העניק לעם ישראל את ברכות האב, ואילו משה רבנו העניק את ברכות הרב.

(א) נזאת הברכה אשר ברח משה איש האלהים את-בני ישראל לפני מותו:

(י) ולא-קם נביא עוד ב-ישראל כמשה אשר ידעו יקוק פנים אל-פנים:

שכשהוציא משה רבינו ע"ה את ישראל ממצרים, שמעו עמים ירגזון וגו', ויתמהו מאד על זה האיש משה, כי על ידו נעשו כל הגבורות והנפלאות האלו, ולכן התעורר מלך ערביי א' וישלח צייר מובחר לצייר תמונת המנהיג הגדול הזה ולהביאו אליו, וילך הצייר ויציר תמונתו ויביאהו לפני המלך, וישלח שוב המלך ויביא ויאסוף יחדיו כל חכמי חרשים אשר לו, וישאל להם לפשוט על פי פרצוף פניו של משה כפי המצוייר, לדעת תכונת טבעו ומדותיו, ובמה כחו גדול, וישיבו כל החכמים יחדו אל המלך ויאמרו, אם נשפט על פי ציור קלסתר פניו של האיש הזה המפורסם לגדול, נאמר לאדונינו כי הוא רע מעללים, בגאות וחמדת הממון ובשרירות הלב, ובכל חסרונות שבעולם שיגנו נפש אדם המעלה, ויקצוף המלך מאד ויאמר, מה זה, הכי תתעללו בי, הלא בכל אלה שמעתי מכל עבר ופינה בהפך מזה האיש הגדול, ויחרדו האנשים מאד, וישיבו את המלך בשפל קול התחנה, ויתנצלו א"ע הצייר והחכמים, כל א' בחסרון ידיעת חבירו, הצייר אמר, אני ציירתי כהוגן, והחכמים שגו בידיעתם, והחכמים גללו כל החסרון על הצייר שלא צייר תמונת משה כהוגן, והמלך אשר נכסף לדעת מי משניהן יצדק, נסע ברכבו ובפרשיו ויבוא אל תוך מחנה ישראל, ובבואו וישא עיניו וירא את משה איש אלהים מרחוק וימהר ויקח את הציור מתוך חצו, ויבט והנהו כתמונתו וכצלמו כאשר ציירו הצייר, קולע אל השערה ולא יחטא, ויפג לבו ויפלא ויתמה עד מאוד, וילך ויבוא בעצמו אל אהל איש האלהים ויכרע וישתחוה לאפיו, ויספר למשה כל הדברים האלה אשר נעשו, ויאמר עוד, בי אדוני איש האלהים, הנני קודם ראותי פניך פני אלהים אמרתי אך אולי הצייר שגה במלאכתו, לבעבור חכמי מפורסמים לבקיאם מאד בחכמת [הפיזיאנאמי] ואין דוגמתם, אך עתה אחרי ראותי כי תמונתך מכוונת אל הציור אשר הביא הצייר, לא נותר בי אשמה רק לומר כי חכמי בגדו בי, וכי חכמי אליל הם וחכמת מה להם, והם אוכלי שולחני, ויתעונו מאז בהבליהם, ויען משה איש אלהים ויאמר, לא כן, גם הצייר, גם חכמיך, נפלאים הם בידיעתם וחכמתם, אולם דע לך, כי לולי הייתי בטבע באמת כפי ששמעת ממדותי, לא טוב אנוכי מבול עץ יבש, כי גם ממנו נמנעו ונחשכו כל חסרונות האדם, ואם כן, הכי בעבור זה אהיה יקר בעיני אלהים ואדם, אמנם כן ידידי, לא אבוש לומר לך, כי כל החסרונות אשר שפטו עלי חכמיך, כולם קשורים בי בטבע, ואפשר עוד יותר מאשר שפטו חכמיך, ואני בכח אמיץ הנה התחזקתי ורדיתי וכבשתי אותם, עד אשר קניתי לי הפוכם לטבע שני, ולכן ובעבור זה יקרתי והתכבדתי בשמים ממעל ובארץ מתחת,

עוד נתכוון במאמר זה להעיד עליו כי כל התעצמו במדות הטובות הידועות לו לא היו אלא לצד יראתו מאלהיו לא שהיה טבעו מסייעו אל הדבר, כאומרם ז"ל (יומא כ"ב ב) שאול באחת ולא עלתה לו ודוד כו' כי שאול היה מטבעו מזוג ולא היה חם ומהיר לטעות ולזה באחת ששגג יצתה ממנו המלוכה לפי טבעו משערים בני עליון שאם היה כטבעו של דוד אדמוני היה עושה כדוד עשר ידות, והן האיש משה יש מקום לחשוב שהיה עניו מטבעו והיה בכולן מטבעו, לזה העידה התורה עליו שכל התעצמותו ותגבורתו הרמוז בתיבת איש היה לצד האלהים היה ירא, והוא אומר איש האלהים: